

O‘SMIRLAR ORASIDA YETAKCHILIK QOBILIYATLARINING SHAKLLANISH OMILLARI

Muallif: *Juraqulova Dilnura Begzod qizi*

*Samarqand davlat chet tillar instituti Ingliz tili fakulteti Xorijiy til va adabiyot yo‘nalishi talabasi
joraqulovadilnura957@gmail.com*

Ilmiy rahbar: *Shoniyazova Iroda Muradullayevna*

Pedagogika, psixologiya va jismoniy madaniyat kafedrasi v.v.b dotsenti psixologiya fanlari falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarining shakllanishiga ta’sir etuvchi pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillar tahlil qilingan. Tadqiqot davomida o‘smirlik davrining psixologik xususiyatlari, shaxsning ijtimoiy faolligi hamda ta’lim muassasalarining liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni o‘rganildi. Shuningdek, o‘smirlar orasida yetakchilik salohiyatini shakllantirishda oilaviy muhit, tengdoshlar jamoasi va zamonaviy ta’lim texnologiyalarining ahamiyati yoritildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish liderlik qobiliyatining shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Maqolada o‘smirlarda yetakchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishga oid ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: O‘smirlar, yetakchilik, liderlik qobiliyati, psixologik rivojlanish, pedagogik yondashuv, ijtimoiy muhit, shaxs kamoloti, kommunikativ kompetensiya, ta’lim jarayoni, motivatsiya.

Kirish: Hozirgi davrda jamiyat taraqqiyoti inson kapitalining sifati, ayniqsa yoshlarning intellektual salohiyati, tashabbuskorligi va liderlik qobiliyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida yosh avloddan nafaqat bilim va ko‘nikma, balki mustaqil qaror qabul qilish, jamoani boshqarish hamda ijtimoiy muammolarni hal etishda faol ishtirok etish kabi sifatlar ham talab etilmoqda. Shu jihatdan o‘smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarining shakllanishi pedagogika va psixologiya fanlarining muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

O‘smirlik davri inson hayotidagi murakkab va mas’uliyatli bosqichlardan biri bo‘lib, mazkur davrda shaxsning xarakteri, dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlari hamda individual qobiliyatlari shakllanadi. Aynan shu davrda o‘smirlarning jamoada o‘z o‘rnini topishga intilishi, tengdoshlar orasida obro‘ qozonishga bo‘lgan ehtiyoji va

tashabbus ko'rsatishga moyilligi kuchayadi. Natijada yetakchilikka oid sifatlarning rivojlanishi uchun qulay psixologik va ijtimoiy muhit yuzaga keladi.

Yetakchilik qobiliyati — bu shaxsning boshqalarga ta'sir ko'rsatish, jamoani umumiy maqsad sari yo'naltirish, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish hamda muammoli vaziyatlarda samarali qaror qabul qila olish qobiliyatidir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda liderlik faqat boshqaruv vositasi sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy kompetensiyasi sifatida ham talqin etilmoqda. Shu sababli ta'lim tizimida o'quvchilarning liderlik salohiyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi kunda umumta'lim maktablari va boshqa ta'lim muassasalarida o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, jamoaviy ishlash ko'nikmalarini shakllantirish hamda tashabbuskorligini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan turli innovatsion metodlar qo'llanilmoqda. Biroq ayrim hollarda o'smirlarning individual psixologik xususiyatlari, oilaviy muhiti hamda ijtimoiy omillar yetarli darajada hisobga olinmayotgani sababli liderlik qobiliyatlarini shakllantirish jarayonida muammolar kuzatilmoqda. Mazkur holat mavzuning ilmiy va amaliy jihatdan dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi o'smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarining shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash hamda ularni rivojlantirishning samarali pedagogik-psixologik usullarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

- o'smirlik davrining psixologik xususiyatlarini tahlil qilish;
- yetakchilik qobiliyatining nazariy asoslarini o'rganish;
- liderlikning shakllanishiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy va pedagogik omillarni aniqlash;
- ta'lim muassasalarida yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirish usullarini baholash;
- o'smirlarning liderlik salohiyatini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda o'smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarining shakllanish jarayoni pedagogik va psixologik nuqtai nazardan kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim muassasalarida o'quvchilarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Metodologiya: Mazkur tadqiqotda o'smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarining shakllanish jarayonini o'rganish uchun pedagogik va psixologik tadqiqot metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqot davomida nazariy tahlil, kuzatish, so'rovnoma, suhbat hamda qiyosiy tahlil usullari qo'llanildi. Ushbu metodlar yordamida o'smirlarning liderlik salohiyatiga ta'sir etuvchi asosiy omillar

aniqlanib, ularning ijtimoiy faolligi va kommunikativ qobiliyatlari tahlil qilindi. Tadqiqotning nazariy asosini pedagogika, psixologiya va ijtimoiy fanlarga oid ilmiy manbalar tashkil etdi. Xususan, o‘smirlik psixologiyasi, shaxs rivojlanishi hamda liderlik nazariyasiga bag‘ishlangan ilmiy adabiyotlar o‘rganildi. Shuningdek, zamonaviy ta‘lim tizimida liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishga doir ilmiy qarashlar tahlil qilindi.

Empirik tadqiqot umumta‘lim maktablarining 13–16 yoshdagi o‘quvchilari ishtirokida olib borildi. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarning jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki, tashabbus ko‘rsatish darajasi, tengdoshlar bilan muloqotga kirishish qobiliyati hamda muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko‘nikmalari kuzatildi. So‘rovnoma usuli orqali o‘smirlarning liderlikka bo‘lgan qiziqishi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ijtimoiy faollik darajasi aniqlashtirildi.

Kuzatish metodidan foydalanish orqali o‘quvchilarning dars jarayoni, guruhli mashg‘ulotlar va sinfdan tashqari tadbirlardagi xulq-atvori o‘rganildi. Suhbat metodi yordamida esa o‘qituvchilar va o‘quvchilarning liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishga oid fikr-mulohazalari tahlil qilindi. Olingan ma‘lumotlar qiyosiy tahlil asosida umumlashtirilib, asosiy xulosalar shakllantirildi.

Tadqiqot davomida yetakchilik qobiliyatining shakllanishiga ta‘sir qiluvchi bir qator omillar aniqlandi. Jumladan, oilaviy muhit, ta‘lim sifati, tengdoshlar jamoasi, o‘qituvchining pedagogik yondashuvi hamda o‘smirning individual psixologik xususiyatlari liderlik salohiyatining rivojlanishida muhim omil sifatida baholandi.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta‘minlash maqsadida olingan ma‘lumotlar bir necha metodlar asosida o‘zaro taqqoslandi hamda ilmiy manbalar bilan solishtirildi. Shu orqali o‘smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarining shakllanish jarayoniga oid obyektiv ilmiy xulosalar ishlab chiqildi.

Natijalar: Tadqiqot davomida o‘smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarining shakllanishiga ta‘sir etuvchi asosiy omillar o‘rganildi hamda olingan ma‘lumotlar tahlil qilindi. Kuzatish va so‘rovnoma natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘smirlarning aksariyatida liderlikka intilish, jamoada faol ishtirok etish va tengdoshlar orasida obro‘ qozonishga bo‘lgan ehtiyoj yuqori darajada namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘smirlarda yetakchilik qobiliyatining shakllanishida eng muhim omillardan biri oilaviy muhit hisoblanadi. Ota-onalar tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan, mustaqil fikr bildirishga imkon yaratilgan oilalarda voyaga yetayotgan o‘smirlarning tashabbuskorligi va ijtimoiy faolligi yuqoriroq ekanligi kuzatildi. Aksincha, haddan tashqari nazorat yoki befarqlik mavjud bo‘lgan oilalarda o‘smirlarning liderlik salohiyati sustroq rivojlanishi aniqlandi.

Shuningdek, ta‘lim muassasasidagi pedagogik muhit ham liderlik qobiliyatining shakllanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi ma‘lum bo‘ldi. Interfaol metodlar asosida tashkil etilgan dars jarayonlarida o‘quvchilarning jamoada ishlash, fikr bildirish va

tashabbus ko‘rsatish ko‘nikmalari samaraliroq rivojlanganligi kuzatildi. Guruhli topshiriqlar, munozaralar hamda loyihaviy faoliyatlarda faol qatnashgan o‘quvchilar orasida liderlik sifatlari ancha yuqori darajada shakllangani aniqlandi.

Quyidagi jadvalda o‘smirlar orasida yetakchilik qobiliyatining shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar va ularning ta’sir darajasi ko‘rsatilgan.

1-jadval

O‘smirlarda yetakchilik qobiliyatining shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar

№	Omillar	Ta’sir darajasi	Izoh
1	Oilaviy muhit	Yuqori	Mustaqil fikrlash va o‘ziga ishonchni shakllantiradi
2	Ta’lim sifati	Yuqori	Liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi
3	Tengdoshlar jamoasi	O‘rta	Muloqot va ijtimoiy faollikni oshiradi
4	O‘qituvchining pedagogik yondashuvi	Yuqori	Tashabbuskorlik va mas’uliyat hissini kuchaytiradi
5	Sinfdan tashqari faoliyat	O‘rta	Jamoadada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi
6	Individual psixologik xususiyatlar	Yuqori	Liderlik salohiyatining shakllanishiga bevosita ta’sir qiladi

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, oilaviy muhit va pedagogik yondashuv o‘smirlarning liderlik salohiyatini rivojlantirishda eng muhim omillar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, o‘quvchilarga mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatining berilishi ularda mas’uliyat va tashabbuskorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tengdoshlar jamoasining ta’siri ham tadqiqot davomida muhim omillardan biri sifatida baholandi. Jamoadada ijobiy psixologik muhit mavjud bo‘lgan hollarda o‘smirlarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortishi, muloqot ko‘nikmalari rivojlanishi hamda boshqaruv qobiliyatlari shakllanishi kuzatildi. Shu bilan birga, tengdoshlar tomonidan qo‘llab-quvvatlash mavjud bo‘lgan guruhlarda tashabbuskorlik darajasi yuqoriroq bo‘lishi aniqlangan.

So‘rovnoma natijalari o‘smirlarning aksariyati yetakchilikni mas’uliyat, tashabbuskorlik va boshqalarga yordam bera olish qobiliyati bilan bog‘lashini ko‘rsatdi. Ishtirokchilarning katta qismi kelajakda jamoani boshqarish yoki ijtimoiy

faoliyatda yetakchi bo‘lish istagini bildirgan. Bu esa o‘smirlik davrida liderlikka oid motivatsiya faol shakllanishini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, o‘smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarini shakllantirish jarayoni ko‘plab pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri asosida amalga oshadi. Shu sababli liderlik salohiyatini rivojlantirishda ta’lim muassasasi, oila va ijtimoiy muhitning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhokama: Tadqiqot natijalari o‘smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarining shakllanishi murakkab va ko‘p omilli jarayon ekanligini ko‘rsatdi. Mazkur jarayonda nafaqat shaxsning individual psixologik xususiyatlari, balki oilaviy muhit, ta’lim tizimi va tengdoshlar jamoasi ham muhim rol o‘ynashi aniqlandi. Olingan natijalar zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlar bilan hamohang ekanligi bilan ahamiyatlidir.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, o‘smirlik davrida shaxsning o‘zini namoyon qilishga bo‘lgan ehtiyoji kuchayadi. Aynan shu davrda o‘quvchilar jamoada faol ishtirok etishga, boshqalarning e’tiborini qozonishga hamda mustaqil qaror qabul qilishga intiladilar. Ushbu holat liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun tabiiy psixologik asos yaratadi. Shu sababli pedagoglar va ota-onalar o‘smirlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi, ularning fikriga hurmat bilan yondashishi muhim hisoblanadi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, ta’lim muassasalarida qo‘llanilayotgan interfaol metodlar o‘quvchilarning liderlik salohiyatini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Xususan, guruhli ishlash, munozara, loyiha asosida ta’lim berish va muammoli vaziyatlarni hal qilishga yo‘naltirilgan metodlar o‘smirlarning kommunikativ kompetensiyalarini oshiradi hamda ularda mas’uliyat hissini shakllantiradi. Bu esa liderlik qobiliyatining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida oilaviy muhitning ta’siri alohida e’tiborga loyiq ekanligi kuzatildi. Demokratik va qo‘llab-quvvatlovchi muhitga ega oilalarda o‘smirlarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi yuqori bo‘lishi, tashabbuskorlik va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari faol rivojlanishi aniqlandi. Aksincha, haddan tashqari qat’iy nazorat mavjud oilalarda o‘smirlarning erkin fikr bildirishi va liderlik salohiyatini namoyon etishi cheklanishi mumkin.

Tengdoshlar jamoasi ham liderlik qobiliyatining shakllanishida muhim ijtimoiy omil sifatida namoyon bo‘ldi. Jamoa tomonidan qo‘llab-quvvatlangan o‘smirlar o‘z imkoniyatlarini erkinroq namoyon qilishga intiladi. Ijobiy psixologik muhit mavjud bo‘lgan guruhlarda esa o‘zaro hamkorlik, muloqot va jamoaviy boshqaruv ko‘nikmalari samaraliroq rivojlanadi.

Mazkur tadqiqotning ayrim cheklovlari ham mavjud. Tadqiqot ma’lum yoshdagi o‘quvchilar bilan olib borilgani sababli natijalarni barcha yosh guruhlariga to‘liq umumlashtirish imkoniyati cheklangan. Bundan tashqari, individual psixologik omillarning chuqur diagnostikasi kengroq tadqiqotlarni talab etadi. Kelgusida turli

hududlar va yosh toifalari kesimida qo‘shimcha ilmiy izlanishlar olib borish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari o‘smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishda pedagogik yondashuv, oilaviy qo‘llab-quvvatlash hamda sog‘lom ijtimoiy muhitning o‘zaro uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqladi. Shu sababli ta‘lim tizimida liderlik kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan zamonaviy metodlarni keng joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Xulosa: Mazkur tadqiqot davomida o‘smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarining shakllanishiga ta‘sir etuvchi pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillar tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, liderlik qobiliyati o‘smirlik davrida faol shakllanadigan muhim shaxsiy sifatlardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonning samaradorligi ko‘p jihatdan oilaviy muhit, ta‘lim tizimi, tengdoshlar jamoasi hamda shaxsning individual xususiyatlariga bog‘liqdir.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi, kommunikativ kompetensiyalari va jamoada ishlash ko‘nikmalari liderlik salohiyatining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, interfaol pedagogik metodlar, guruhli faoliyatlar hamda loyihaviy yondashuvlar o‘smirlarning boshqaruv va tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, oilada yaratilgan ijobiy psixologik muhit o‘smirlarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashi hamda ularning ijtimoiy faolligini oshirishi aniqlandi. Demokratik munosabatlarga asoslangan oilalarda voyaga yetayotgan o‘smirlarda liderlik sifatlari tezroq shakllanishi kuzatildi. Shu bilan birga, tengdoshlar jamoasi va sinfdan tashqari faoliyatlar ham yetakchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ldi.

Tadqiqot asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- ta‘lim jarayonida interfaol va innovatsion metodlardan keng foydalanish;
- o‘quvchilarning tashabbuskorligini rag‘batlantirish;
- sinfdan tashqari jamoaviy tadbirlarni ko‘paytirish;
- oila va ta‘lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash;
- o‘smirlarning kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratish.

Xulosa qilib aytganda, o‘smirlar orasida yetakchilik qobiliyatlarini shakllantirish jamiyatning kelajakdagi ijtimoiy va intellektual taraqqiyotini ta‘minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli yoshlarning liderlik salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik va psixologik yondashuvlarni takomillashtirish dolzarb vazifa sifatida e‘tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. *Yuksak ma‘naviyat — yengilmas kuch*. Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.

2. G‘oziev E.G. *Umumiy psixologiya*. Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
3. Mahkamova G. *Pedagogik psixologiya*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
4. Davletshin M.G. *Yosh davrlari psixologiyasi*. Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
5. Bandura A. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
6. Northouse P.G. *Leadership: Theory and Practice*. Sage Publications, 2018.
7. Vygotsky L.S. *Mind in Society*. Harvard University Press, 1978.
8. Bass B.M. *Leadership and Performance Beyond Expectations*. Free Press, 1985.
9. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi qonuni. Toshkent, 2020.
10. UNESCO. *Youth Leadership Development Report*. Paris, 2021.

